

Dr. Bojan Kovačič,
Univerza v Mariboru,
Pedagoška fakulteta

Nekatera spoznanja o glasbenem razvoju učencev na razredni stopnji osnovne šole

IZVLEČEK: Prispevek obravnava glasbeni razvoj in prinaša pregled značilnosti glasbenega razvoja učencev, starih od 6 do 7 let in od 8 do 9 let, ter pregled ugotovitev številnih raziskav glasbenega razvoja v obdobju srednjega otroštva (5–11 let), razvrščenih po področjih: odzivanje na zvok in avditorne značilnosti učenja, odzivanje na glasbo, ton, tonalnost in harmonske sposobnosti, ritmične sposobnosti, gibalne sposobnosti, pevske sposobnosti, inštrumentalne izvajalske spretnosti in druge glasbene spretnosti in dejavnike. S primeri je nakazana možnost učiteljeve izpeljave konkretnih glasbenih dejavnosti izvajanja, poslušanja in ustvarjanja. Poudarjeno je uravnoteženo načrtovanje glasbenih ciljev in oblikovanje glasbenih dejavnosti na afektivnem, kognitivnem in psihomotoričnem področju.

Ključne besede: glasbeni razvoj, značilnosti glasbenega razvoja, značilnosti učenja, glasbena umetnost, razredna stopnja.

Several Insights into Musical Development of Primary School Pupils

Abstract: This article discusses musical development and provides an overview of its characteristics at the ages of 6 to 7 and 8 to 9. In addition, it summarizes findings of a number of studies examining musical development during middle childhood (ages 5 to 11) in the following areas: responding to sound and auditory characteristics of learning, responding to music, tones, tonality, harmonic and rhythmic abilities, movement skills, singing abilities, instrumental performance skills, and other musical skills and factors. Practical suggestions for concrete activities are offered to improve students' musical performance, listening skills and stimulate their creativity. The emphasis is on balanced music objectives planning and on designing musical activities that develop affective, cognitive and psychomotor skills.

Keywords: musical development, aspects of musical development, characteristics of learning, art of music, primary school.

Uvod

Obravnava glasbenega razvoja prinaša splošni okvir, značilen za neko starostno obdobje. Učenci v oddelku niso homogena skupina in (tudi) z vidika izraženih značilnosti, stopnje in pogostosti njihovega izražanja ter odstopanja od povprečja

populacije je vsak učenec individuum. Učenci se lahko med seboj razlikujejo zaradi vpliva najrazličnejših dejavnikov in interakcij med njimi. Pri glasbenem razvoju učencev imajo poleg »glasbenih« značilnosti razvoja, ki bodo predstavljene v tem prispevku, pomembno vlogo tudi nekatere splošne, »neglasbene« značilnosti, kot so vztrajnost, pripravljenost za delo, učenje, interes, poslušanje in upoštevanje navodil, osredotočanje in motivacija. Navedene značilnosti, ki smo jih (med drugimi) identificirali v okviru naše doktorske disertacije z naslovom Značilnosti glasbeno talentiranih učencev na razredni stopnji osnovne šole (Kovačič, 2016), vidimo kot pomembne »pospeševalce« glasbenega razvoja v starostnem obdobju od 6 do 10 let.

Učiteljevo dobro poznavanje in razumevanje značilnosti glasbenega razvoja v starostnem obdobju od 6 do 10 let usmerja njegovo vsakodnevno pedagoško prakso poučevanja glasbene umetnosti in oblikuje pričakovanja do učencev. V ta namen v prispevku podrobneje predstavljamo pregled značilnosti glasbenega razvoja otrok, starih od 6 do 7 let in od 8 do 9 let avtorice Sicherl Kafol (2001) in pregled raziskav glasbenega razvoja v obdobju srednjega otroštva (5–11 let) po avtoricah Gooding in Standley (2011).

Glasbeni razvoj

Kaj vključuje glasbeni razvoj? Po besedah avtorice Sicherl Kafol (2001, str. 82, 83) glasbeni razvoj vključuje »razvoj elementarnih glasbenih sposobnosti, kot sta ritmični in melodični posluš, ter glasbenih sposobnosti višjega reda, kot so sposobnosti estetskega oblikovanja in vrednotenja, harmonski posluš in analitično poslušanje«.

Glasbena percepcija se začne že v prenatalnem obdobju, ko se otrok odziva na materin glas in številne zvoke iz okolja. Pri dveh mesecih otrok gruli, pri šestih mesecih se igra z glasovi (predbesedni glasbeni pogovori). Pozorni starši lahko prepoznajo zgodnje znake glasbene nadarjenosti pri starosti dveh let, ko otrok ujame dele pesmi in se giblje skladno z glasbo. Pri običajnem glasbenem razvoju do relativno uglasenega petja pesmi pride med petim in šestim letom starosti, do sposobnosti ploskanja nespremenjenega pulza pri šestih letih ali kasneje. Otroke z močnim zavedanjem zvoka privlači glasbeno igranje, tekoče se ritmično gibljejo, primerno pojejo pesmi in že pred petim letom kažejo znake potencialnega glasbenega talenta (Hartoutounian, 2000).

Po Gordonu (1986, v Sicherl Kafol, 2001) glasbeni razvoj zelo intenzivno poteka do devetega leta starosti, nato pa se stabilizira. Raziskave kažejo, da se glasbene sposobnosti v starosti od 5 do 10 let izboljšujejo (Moore, 1994) ter da je dolžina glasbenega treninga pozitivno

povezana z glasbenim znanjem in stopnjo sposobnosti (Ericsson idr., 1990, v Dai in Schader, 2002). V obdobju od 6. do 9. leta se statistično pomembno izboljšuje učenje pesmi na pamet (Moore idr., 1997). Na podlagi ugotovitev številnih raziskav avtorica Mirković-Radoš (1983) obdobje med 6. in 9. letom starosti označi kot obdobje naglega razvoja melodičnih in ritmičnih vidikov sposobnosti, po 10. oz. 11. letu starosti pa se začnejo pojavljati višji vidiki sposobnosti. Na splošno se elementarni vidiki glasbenih sposobnosti (kot npr. razna razlikovanja v glasbenem kontekstu, prepoznavanje in reprodukcija intervalov, melodični in ritmični spomin) pojavljajo prej, njihov razvoj traja krajše časovno obdobje in se tudi prej zaključijo kot pri višjih vidikih sposobnosti (kot npr. sposobnost harmonske analize, različni vidiki estetskega vrednotenja, ustvarjalna sposobnost).

Značilnosti glasbenega razvoja otrok, starih od 6 do 7 let

Sicherl Kafol (2001) je na osnovi številnih raziskav glasbenega razvoja povzela značilnosti otrok v starosti od 6 do 7 let ter od 8 do 9 let; z avtoričinim pregledom, predstavljenim v nadaljevanju, dobimo dober vpogled v splošne značilnosti populacije v omenjenem starostnem obdobju, zato ga v nadaljevanju v celoti navajamo.

Značilnosti glasbenega razvoja otrok, starih od 6 do 7 let:

- Prevladuje sintetično sprejemanje glasbe in še le postopno prepoznavanje posameznih glasbenih elementov (dinamika, tempo, ritem itn.).
- Melodična reprodukcija pesmi je večinoma pravilna, v intonacijski čistosti intervalov pa še ne, manj je ritmičnih napak kot intonacijskih, besedilo je v pomoč pri petju zahtevnejših ritmov.
- Začenja se oblikovati zavest o tonaliteti, čeprav otroci pri zadevanju intervalov še transponirajo v druge tonalitete in se po napačno zapetem tonu redko vrnejo v izhodiščno intonacijo, dobro sledijo pentatoniki in pozneje tudi durovi in molovi tonaliteti.
- Petje pesmi »pot-pourri« ter kombinacije spontanih in naučenih pesmi je še navzoče, otroci pogosto variirajo porazdelitev besedila, vstavljajo petje v nevtralni zlog, spreminjajo melodijo ali ritem.
- Ločijo enake in različne tonske višine; ko usvojijo pojma višje in nižje, lahko določijo tudi smer gibanja intervala.
- Ločijo enaka in različna ter daljša in krajša zvočna trajanja; ko razvijejo občutek za mero, dokaj pravilno ploskajo, udarjajo, hodijo, korakajo na preproste ritme (doba, prva poddelitev).

- Ločijo glasno in tiho izvajanje, slabše razlikujejo naraščanje in pojevanje.
- Ločijo hitro in počasno izvajanje, slabše razlikujejo pohitevanje in zadrževanje.
- Ob poslušanju narašča sposobnost prepoznavanja izraznih sredstev (značaj skladbe, zvočna barva, tempo, dinamika, načela oblikovanja – ponavljanje/različnost itn.), izvajalskih sredstev (inštrument, pevec) in znanih pesmi v inštrumentalni izvedbi.
- Narašča pestrost, koordinacija in skladnost gibnega odzivanja na glasbo, namesto predhodnih celostnih gibnih odzivov prevladujejo odzivi posameznih delov telesa, značilno je ponavljajoče se gibno izražanje, otroci dobro sledijo (dvodobnemu) taktu in metrumu, naklonjeni so motorično spodbudni glasbi (Sicherl Kafol, 2001, str. 90–91).

Značilnosti glasbenega razvoja otrok, starih od 8 do 9 let

Značilnosti glasbenega razvoja otrok, starih od 8 do 9 let (Sicherl Kafol, 2001, str. 91–92):

- Značilen je razvoj od sintetičnega k analitičnemu sprejemanju glasbe, narašča sposobnost zaznave posameznega glasbenega dejavnika.
- Narašča sposobnost prepoznavanja glasbene celote kljub spremembi posameznega elementa (konzervacija), konzervacija ritma povzroča manj težav kot konzervacija melodije.

- Naraščajo kognitivne sposobnosti: klasifikacija (razvrščanje zvočnih značilnosti na osnovi podobnosti) in seriacija (razvrščanje zvočnih značilnosti na osnovi razlik).
- Otroci so sposobni razlikovati tonske višine (visoko/nizko), trajanje (dolgo/kratko), jakost (glasno/tiho, naraščanje/pojevanje), hitrost (hitro/počasi, pohitevanje/zadrževanje), oblikovna načela (ponavljanje/različnost).
- Oblikuje se zavest o tonaliteti in intervalnih odnosih.
- Postopno zaznavanje večglasij (zvočna barva, ritem, melodija).

Pregled raziskav glasbenega razvoja v srednjem otroštvu

Avtorici Gooding in Standley (2011) predstavita obsežen pregled raziskav glasbenega razvoja, ki vključuje ključne glasbene razvojne mejnike in značilnosti učenja v različnih starostnih obdobjih od zgodnjega otroštva do adolescence. V Tabeli 1 je predstavljen njun pregled raziskav za obdobje srednjega otroštva (5–7 let in 7–11 let), ki v celoti pokriva starost učencev, ki obiskujejo razredno stopnjo osnovne šole (od 1. do 5. razreda), in sicer po področjih: odzivanje na zvok in avditorne značilnosti učenja; odzivanje na glasbo; ton, tonalnost in harmonske sposobnosti; ritmične sposobnosti; gibalne sposobnosti; pevske sposobnosti; inštrumentalne izvajalske spretnosti; druge glasbene spretnosti in dejavnike.

Preglednica 1: Pregled raziskav glasbenega razvoja in značilnosti učenja v srednjem otroštvu po Gooding in Standley (2011).

GLASBENI RAZVOJ IN ZNAČILNOSTI UČENJA V SREDNJEM OTROŠTVU (starost 5–11 let)	
ODZIVANJE NA ZVOK/AVDITORNE ZNAČILNOSTI UČENJA	
Starost: 5–7 let	→ Otroci obvladajo sposobnost za selektivno poslušanje ob vstopu v šolo (Werner, 2007). → Otroci lahko premagajo posplošene odzive in kažejo diskriminativne odzive (Connolly, 1972).
Starost: 7–11 let	→ Dolžina trajanja pozornosti se povečuje s starostjo (Merrion, 1989). → Oblikovanje preferenc lahko izboljša učenje (Merrion, 1989).
ODZIVANJE NA GLASBO	
Starost: 5–7 let	→ Preference za tonalnost se povečajo okrog starosti 6 let (Gembris, 2006). → Odprtost za nezahodno glasbo se začne zmanjševati približno pri starosti 5–6 let (Gembris, 2006).

ODZIVANJE NA GLASBO

- Starost: 7–11 let**
- Otroci imajo raje rock, pop in glasbene skupine kot pa jazz ali umetniško glasbo; ta usmerjenost k pop glasbi se začne pri starosti med 8. in 10. leti (Gembris, 2006).
 - Odprtost za različne zvrsti glasbe se začne zmanjševati med drugim in tretjim razredom (Gembris, 2006).
 - Glasbeno potrošništvo začne naraščati pri približno 10. letih (Gembris, 2006).
 - Raziskave kažejo, da imajo otroci raje igranje inštrumentov bolj kot vse druge glasbene dejavnosti (Bowles, 1998).
 - Otroci imajo raje hitrejši tempo (LeBlanc, Colman, McCrary, Sherrill in Malin, 1988).
 - Naklonjenost se lahko poveča z večkratnim poslušanjem, vendar pa lahko preveč izpostavljanja vodi do nasičenosti (Merrion, 1989).

TON, TONALNOST IN HARMONSKESPOSOBNOSTI

- Starost: 5–7 let**
- Pred starostjo 6 let sta tonska in melodična diskriminacija zelo zahtevni (Miyamoto, 2007).
 - Pri starosti 6 let se začne izboljševati natančnost pri zadevanju tonov (Kenney, 1997).
 - Občutek za tonaliteto se razvije okrog 7. leta (Kenney, 1997).
- Starost: 7–11 let**
- Otroci začnejo oblikovati močan občutek za melodijo in lahko pojejo pesem brez spreminjanja ključa (ohranjanje/vzdrževanje brez sprememb) (Warrener, 1985).
 - Razvoj harmonske percepcije se začne okrog 8. leta starosti (Huang, 2007).
 - Nekatere raziskave kažejo, da deklice zadevajo tone bolje od dečkov (Kim, 2000).
 - Sposobnost slišati simultane zvočne dogodke (tj. harmonija) se začne med 10. in 12. letom starosti (Merrion, 1989).
 - Pri starosti 10 let učenec običajno razume vračanje k toniki (Serafine, 1988).

RITMIČNE SPOSOBNOSTI

- Starost: 5–7 let**
- Sposobnosti, ki se nanašajo na metrum in ritmične vzorce, naraščajo med 5. in 7. letom (Paananen, 2006).
 - Med 4. in 6. letom narašča razvoj sposobnosti ploskanja, pri 5. letih je otrok sposoben tapkati ritme, ploskati preproste ostinate in vzdrževati meter/enakomeren utrip (Gembris, 2006; Miyamoto, 2007).
 - Petletniki lahko slušno ali vizualno določijo, ali sta dva ritma različna (Miyamoto, 2007).
 - Poudarki pomagajo petletnikom razlikovati ritmične vzorce (Reifinger, 2006).
 - V prvem in drugem razredu učenci bolj natančno izvajajo ritme, ko ploskajo (Loong in Lineburgh, 2000).
 - Zlogovanje ob zvoku ritma izboljša sposobnost pomnjenja in izvajanja vzorcev (Reifinger, 2006).
- Starost: 7–11 let**
- Po nekaterih avtorjih se sposobnost ritmične izvedbe po 7. letu ne izboljša brez treninga (Reifinger, 2006).
 - Otrokova ritmična izvedba in natančnost percepcije se izboljšata, ko je tempo hitrejši (Ellis, 1992).
 - Glede na raziskave je razvojno zaporedje v ritmičnih konceptih: doba, ritmični vzorci in meter/metrum, ki se razvije okrog 9. leta (Hargreaves in Zimmerman, 1992).

GIBALNE SPOSOBNOSTI

- Starost: 5–7 let**
- Od 5. leta dalje otroci razvijejo boljšo koordinacijo pri grobi in fini motoriki (Huang, 2007).
 - Od 4. do 6. leta pojema spontano gibanje (Miyamoto, 2007).
 - Petletniki so sposobni izvesti preproste gibalne koreografije (Miyamoto, 2007).
- Starost: 7–11 let**
- Pri otrocih se poveča hitrost, moč, agilnost in ravnotežje (Rathus, 2008).
 - Fine motorične spretnosti se izboljšajo do stopnje kot pri odraslih (Rathus, 2008).
 - Pri starosti 7 let imajo otroci dovolj motoričnega nadzora za natančno izvedbo poudarkov (Reifinger, 2006).

PEVSKE SPOSOBNOSTI

- Starost: 5–7 let**
- Obseg in natančnost se povečata po 5. letu, s petjem znanih in improviziranih pesmi postajajo pri starosti 6 ali 7 let vse bolj stabilni (Hargreaves in Zimmerman; Kim, 2000).
 - Obseg, intervali (kvantiteta in kvaliteta) ter besedilo pesmi vplivajo na natančnost petja (Mizener, 2008).
 - Pri starosti 6–7 let je glasovni obseg učencev približno ena oktava (z vsemi stopnjami) (Gembris, 2006).
 - Petletniki se pri učenju nove pesmi naučijo najprej besede, nato ritem, potek melodije in končno intervale (Kenney, 1997).
 - Za izboljšanje natančnosti je treba uporabiti odrasli ženski model brez vibrata; moški naj poje v falzetu (Mizener, 2008).
- Starost: 7–11 let**
- Pri starosti 8 let otroci pojejo z večjo tonalno stabilnostjo (Hargreaves in Zimmerman, 1992).
 - Do starosti 10 let imata moški in ženski glas podobne kvalitete (Gackle, 1991).
 - Deklice bolj natančno zadenejo višje tone, dečki pa nižje (Loong in Lineburgh, 2000).
 - V tretjem razredu se glasovni obseg razširi do dveh oktav (Warrener, 1985).
 - Ženska tesitura (obseg, v katerem glas najbolje zveni) v starosti od 8 do 10 let je od d_1 do d_2 (Gackle, 1991).
 - Glasovne spremembe pri moških se pojavijo med 10. in 17. letom; raziskave kažejo, da se običajno pojavljajo prej (med 5. in 6. razredom) (Frostik idr., b. d.; Killian, 1997, 1999).
 - Otroci so pevsko bolj natančni pri pesmih, pri katerih so uporabljeni postopi in majhni intervali (Mizener, 2008).

INŠTRUMENTALNE IZVAJALSKE SPRETNOSTI

- Starost: 5–7 let**
- Otroci razvijajo sposobnost igranja preprostih tolkal; lahko so že zmožni igrati melodije na inštrumente, kot sta ksilofon in klaviature (Frostik idr., b. d.).
 - Otroci ne smejo začeti z igranjem trobil/pihal vsaj do starosti 6–7 let, da se zagotovi, da so fizično sposobni igrati instrumente (McPherson, 2006).
- Starost: 7–11 let**
- Igranje preprostih melodičnih inštrumentov, kot je klavir, se lahko vključi okoli drugega razreda (Warrener, 1985).

DRUGE GLASBENE SPRETNOSTI IN/ALI DEJAVNIKI

- Starost: 5–7 let**
- Raziskave kažejo, da je še posebej pomembno obdobje v glasbenem razvoju med 5. in 7. letom starosti (Hargreaves in Zimmerman, 1992).
 - Petletniki lahko izvajajo spominske naloge, kot je ploskanje melodije pesmi (Miyamoto, 2007).
 - Odkrivanje zvočne barve je po 5–6 letu starosti dokaj natančno (Gembris, 2006).
 - Zvok je lahko povezan s simboli, začeni pri starosti okrog 5 let (Miyamoto, 2007).
 - Otroci pri starosti 7 let so še vedno na improvizatorski stopnji (Miyamoto, 2007).
 - Okrog 6. leta lahko otroci začnejo uporabljati glasbeno notacijo (Kenney, 1997).
 - Raziskave kažejo naslednjo razvojno zaporedje pri 5 let starih otrocih in starejših: volumen, barva glasu, tempo, trajanje, tonska višina in harmonija (Miyamoto, 2007).
 - Konzervacija (sposobnost za usklajevanje različnih vidikov) se pojavi po starosti 7 let (Davidson in Scripp, 1988; Warrener, 1985).
 - Osnovnošolci pogosto razumejo glasbene pojme, vendar jim primanjkuje besedišča, da bi jih natančno opisali (Hargreaves in Zimmerman, 1992).
- Starost: 7–11 let**
- Otroci razvijejo sposobnost koncentracije na nedominantne vidike glasbe okoli 10 leta starosti (Warrener, 1985).
 - Raziskave kažejo na porast glasbene ustvarjalnosti med 2. in 4. razredom (Kiehn, 2003).
 - Estetsko odzivanje na glasbo na tej stopnji je podobno kot pri odraslih (Paul, 2008).
 - Začeni okrog starosti 7 let lahko otroci hkrati vključijo več kot en glasbeni element (Davison in Scripp, 1988; Warrener, 1985).
 - Uporaba glasbene notacije že v drugem razredu hitreje omogoča natančno izvedbo vzorcev (Reifinger, 2006).
 - Naklonjenost popularni glasbi se pojavi okrog 8. leta (Gembris, 2006).
 - Stabilizacija številnih glasbenih pojmov se pokaže okrog 9. leta (Hargreaves in Zimmerman, 1992).
 - Sposobnost klasificiranja glasbe se pojavi od 10. leta dalje (Sloboda, 1985).

Sklep

Skladno s celostnim vidikom glasbene vzgoje je treba uravnoteženo načrtovati glasbene cilje in učne procese na afektivnem, kognitivnem in psihomotoričnem področju (Sicherl Kafol, 2001, 2015). Glasbeni razvoj je dinamičen in kompleksen proces, ki ima številne razsežnosti in se pri učencih lahko odraža v številnih (bolj ali manj) izraženih značilnostih glasbenega razvoja, kot kažejo raziskave, ki smo jih povzeli po avtoricah Gooding in Standley (2011). Dodano vrednost pregleda raziskav v pričujočem prispevku vidimo v možnosti, da učitelj iz raziskovalnih spoznanj izpelje konkretne glasbene dejavnosti izvajanja, poslušanja in ustvarjanja. Podajamo tri primere. Na področju pevskih sposobnosti je navedena ugotovitev, da je glasovni obseg učencev pri starosti 6–7 let približno ena oktava (Gembris, 2006, v Gooding in Standley, 2011). Učitelj naj pri pouku glasbene umetnosti redno, sistematično upeva v obsegu ene oktave in nadgrajuje zahtevnost upevalnih vaj (širjenje obsega melodije, smer gibanja melodije, motivi z večjimi skoki, vključevanje elementov interpretacije ipd.). V sklopu instrumentalne izvajalske spretnosti je navedena ugotovitev, da se igranje klavirja lahko vključi okoli drugega razreda (Warrener, 1985, v Gooding in Standley, 2011). Klaviature lahko vključimo na različne načine, ki ne zahtevajo posebnega predhodnega znanja oz. usvojenih spretnosti: igranje spremljave po zlogovnem ritmu pesmi (enotonsko, dvotonsko), igranje spremljave po metrumu (igranje poudarjenih in nepoudarjenih dob, enotonsko, dvotonsko), igranje preproste ostinate spremljave v C-duru, igranje kratkih, ponavljajočih se melodičnih motivov ipd. Postopno usvajanje igranja naj poteka ob slikovnih glasbenih zapisih (večje/manjše pomeni daljša/krajša tonska trajanja, višje/nizje pomeni višji/nizji toni), lahko pa tudi ob uporabi barvnih nalepk na izbranih tonih klaviature. Izkušnje kažejo, da oboje deluje izredno motivacijsko za učence oz. tovrstne dejavnosti vzbujajo zanimanje učencev. Tretji primer predstavlja ugotovitev, da je odkrivanje zvočne barve po 5–6 letu starosti dokaj natančno (Gembris, 2006, v Gooding in Standley, 2011). Učitelj ugotovitev lahko prenese na področje poslušanja in ustvarjalnosti ter oblikuje dejavnosti, v katerih učenci sprejemajo zvočnost glasbil, se odzivajo, izbirajo, prepoznavajo, analizirajo, raziskujejo zvok, oblikujejo glasbene zamisli, izražajo doživetja z gibanjem ipd.

Sklenimo s poudarkom, da je pri načrtovanju glasbenih ciljev in oblikovanju glasbenih dejavnosti poleg uravnoteženosti pomembno težiti k doseganju tudi višjih stopenj taksonomskih kategorij na afektivnem, kognitivnem in psihomotoričnem področju (glej Sicherl Kafol, 2015, str. 13–18).

Viri in literatura

Dai, D. Y. in Schader, R. M. (2002). Decisions regarding music training: Parental beliefs and values. *Gifted child quarterly*, 46, 135–144.

Gooding, L. in Standley, J. M. (2011). Musical development and learning characteristics of students: a compilation of key points from the research literature organized by age. *Update: Applications of research in music education*, 30 (1), 32–45.

Haroutounian, J. (2000). The delights and dilemmas of the musically talented teenager, *Secondary gifted education*, 12 (1), 3–16.

Kovačič (2016). *Značilnosti glasbeno talentiranih učencev na razredni stopnji osnovne šole [Doktorska disertacija]*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Mirković-Radoš, K. (1983). *Psihologija muzičkih sposobnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Moore, R. S. (1994). Effects of age, sex, and melodic/harmonic patterns on vocal pitch-matching skills of talented 8–11-year-olds. *Journal of research in music education*, 42 (1), 5–13.

Moore, R. S., Brotons, M., Fyk, J. in Castillo, A. (1997). Effects of culture, age, gender, and repeated trials on rote song learning skills of children 6–9 years old from England, Panama, Poland, Spain, and the United States. *Bulletin for the council for research in music education*, 133, 83–88.

Sicherl Kafol, B. (2001). *Celostna glasbena vzgoja: srce-um-telo*. Ljubljana: Debora.

Sicherl Kafol, B. (2015). *Izbrana poglavja iz glasbene didaktike*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

